

Neredeyse Ortadoğu'nun tamamında olduğu gibi, Tunus'ta da "başarısız devlet", "başarısız yönetim" in sonucu olaylar patlak verdi.

Tunus Olayları, Ortadoğu ve Türkiye Deneyimi

Tunisian Events, The Middle East And Turkey Experience

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORSAM Ortadoğu Danışmanı
kemahan@yahoo.com

Abstract

The civil commotion, which started with Muhammed Bouazizi's setting himself on fire in Tunisia, seems not to have remained limited with Tunisia but to have exercised control over the Arab Middle East as well. As a matter of fact, the uprisings in the Arab countries are the obvious proof of this situation. It seems that the Middle East has been going through a new political turbulence with these events emerging in Tunisia. However, the course of the current events and their consequences still remain uncertain. In that case, the political and economic transition, which Turkey has gone through, is important for the future and the stability of the Middle East.

Tunus olayları tamamen yerli bir harekettir ve bu özelliğinden dolayı her geçen gün bölgede zemin/karşılık bulacaktır. Bugüne kadar Ortadoğu'da Batı tandanslı hiçbir proje başarıya ulaşmamıştır. Ortadoğu'nun yeni bir siyasi türbülansa gireceği aşikârdır.

Üniversite mezunu 26 yaşındaki sokak tezgâhında geçimini kazanmaya çalışan Muhammed Buazizi'nin tezgâhına el konulması üzerine kendini yakmasıyla başlayan sokak gösterilerinin halk ayaklanmasına dönüşmesiyle 23 yıldır Tunus'u yöneten Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Hiç kimsenin beklemediği bir anda Tunus'ta yaşananlar yeni tartışmaları beraberinde getirdi. Zeynel Abidin Bin Ali'nin devrilmesinin sembolik bir anlamı vardır. Çünkü ilk defa otoriter bir Arap yönetici halk ayaklanması sonucu yönetimden uzaklaştırılıyor ve ülkesinden kaçmak zorunda kalıyor. Tunus'ta yaşananlar doğal olarak bölgedeki ömür boyu yöneticiler! için çanların çaldığını gösterirken, göstericiler bölge halkının desteğini yanlarında buldular. Böylece batlak veren gösteriler sorunların hiç eksik olmadığı bir bölge olan Ortadoğu'da yeni bir sıcak tartışmanın başlamasına sebep oldu.

Tunus olaylarını ve bölgeye muhtemel etkilerini daha iyi anlamak için kısaca geçmişe değinmekte fayda vardır. 1956 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazanan Tunus'un başına aynen diğer yeni bağımsızlığını kazanan Arap devletlerinde olduğu gibi milliyetçi-seküler biri olan Habib Burgiba geldi. Tunus'ta bağımsızlığın mimarı olarak görülen Burgiba yaklaşık 31 yıl sonra "bunak" ve "çok yaşlı" olduğu gerekçesiyle Bin Ali tarafından yönetimden uzaklaştırıldı. Büyük umutlar ve reform vaatleriyle başa gelen Bin Ali o dönemde muhalefetten de destek görmüştü. Fakat iktidarını sağlamlaştırdığını düşünmeye başladıkça, bölgenin bir hastalığı olan "keyfi" ve "otoriter" yönetime kaymaya başladı. Yönetime ilk geldiğinde başta İslamcı kesimin partisi El-Nahda ile ilişkili bağımsız adaylarında seçimlere katıl-

masına izin veren Bin Ali, daha sonra İslamcılara rejime karşı darbe planları yapmakla suçlayarak İslamcılara karşı tavizsiz bir politika izledi. Nitekim Bin Ali'nin baskıcı politikalarından kaçan İslamcıların lideri Raşid El-Gannuşî İngiltere'de yaşamaktadır. Son gelişmeler üzerine Tunus'a dönme hazırlığında olduğu yönünde haberler yayınlanmaktadır. Fakat bu haberler üzerine geçici yönetimin başbakanı yasal düzenleme olmadığı sürece Gannuşî'nin dönemeyeceğini açıkladı. Tunus'un İslamcıları radikal İslamcı olarak görülmemektedir. Buna rağmen, Bin Ali ABD'nin/Batı'nın "teröre karşı savaş"(tabi ki bu savaş "İslamcı teröre karşı savaş" olarak görülmektedir.) yaklaşımını kullanarak bu savaşta Batı'nın yanında olduğunu vurgulayarak yönetiminin meşruiyetini içerde değil de (kendi halkında değil de) dışarıda (dış güçlerin desteğinde) aradı. Başta ABD ve Fransa olmak üzere Batı her zamanki çıkarıcı davranışını sergileyerek ve kolay seçerek Ortadoğu'da diktatörlerin yanında yer aldı. Bunun sonucunda bölge bir çıkmaza girdi. Çünkü artık hem bölgedeki mevcut sistem hem de Batı'nın bölge politikası bölgenin esas gerçekleriyle uyumsuzdur. Tunus'ta yaşananlar aslında yıllardır saklanan/gizlenen bölgenin en önemli gerçeğinin patlamasıdır.

Yıllardır bölgeyi ister seküler olsun (Arap milliyetçiliği) ister dini olsun (siyasi İslam) ideolojilerle yönetmeye çalıştılar. Burada bütün suç ne yöneticilerin ne de bölgede etkili olan güçlerin. Suç her ikisinin de. Soğuk Savaş dönemine bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Bölgedeki otoriter yöneticiler kendilerine bir saf seçerek ayakta kalmaya/yöntemlerini ölümsüzleştirmeye! çalıştılar.

Tunus'ta, yukarıdaki resimde posterini görülen Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan halk hareketi, kısa sürede Arap Ortadoğusu'nu etkisine aldı.

Osmanlı'nın Ortadoğu'dan çekilmesinden sonra, bölgede iki ideolojik damar/hat vardı; milliyetçi damar ki bu Arap Milliyetçiliği diğeri ise dini damar. O dönemde yükselen bir değer olan Milliyetçilik daha çekici/geçerli ideoloji olduğundan milliyetçiler Arap coğrafyasında yönetimleri ele geçirirken, İslamcılar yönetim dışı kaldılar. Fakat geçen onca yıla rağmen seküler milliyetçiler hem içeride hem de dışarıda başarılı bir yönetim sergileyemediler. Araplar için milliyetçilik hayal kırıklığı ile sonuçlandı. İçeride halkın beklentilerini karşılayamadıkları gibi, İsrail örneğinde olduğu gibi dışarıda da Arapların onurlarını koruyamadılar. 1967 Altı Gün Savaşıyla Arap Milliyetçiliği/Arap Milliyetçileri çok büyük bir darbe yediler. Bunun üzerine dışarıda (İsrail'e

karşı) başarılı olamayan Arap rejimleri yeni düşman olarak kendi halkları olan İslamcı kesimi hedef olarak varlıklarını sürdürmeye çalıştılar. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra artık iyice bölge halkı nezdinde meşruiyeti kalmayan bütün otoriter yönlerini sergileyen yöneticilerin devamlılığı için yeni bir fırsat doğdu. Siyasal İslam, başta ABD olmak üzere Batı'nın artık yeni düşmanıydı. İşte bu durumda meşruiyeti tartışmalı bölge yöneticileri Batı'nın bu yaklaşımını bir fırsat olarak gördü ve bunun sonucunda Batı'nın yanında yer alarak Siyasal İslamcılara karşı mücadeleye başladı. Bu şekilde meşruiyetini ve sürekliliğini sağlamayı amaçladılar. Böylece Ortadoğu yine ideolojiler üzerinden okunmaya/yönetilmeye çalışıldı. Fakat bölgedeki durum

Yıllardır Ortadoğu'da siyasal ve ekonomik talepleri karşılanmayan halk kitlesi artık önünde durulamaz bir hale gelmiştir. Yıllardır sıkı ve baskıcı yöntemlerle istikrar varmış gibi gösterildi. Yeni nüfus siyasal ve ekonomik sisteme entegre edilmediği gibi, yönetimden de dışlandı, mevcut olan ekonomiden pay alamadı ve bunun sonucunda bölge patlama noktasına ulaştı.

ideolojilerle yönetilemeyecek kadar karmaşık ve patlamaya hazır hale gelmiştir. İşte Tunus'ta yaşananlar bunun ilk göstergesidir.

Tunus'ta yaşananlar ne milliyetçilikle, ne İslamcılıkla ne de başka bir ideolojik yaklaşımla açıklanabilir. Neredeyse Ortadoğu'nun tamamında olduğu gibi, Tunus'ta da "başarısız devlet", "başarısız yönetim" in sonucu olaylar patlak vermiştir. Ortadoğu dünyada nüfus artış hızının en fazla olduğu bölgelerin başında gelmektedir. Her geçen gün nüfus hızla artarken, buna paralel olarak sorunlar çözülmediğinden çığ gibi yığılmaktadır. Yıllardır dış ve iç tehditle esas gerçekler saklanmaya çalışıldı. Artık "mızrak çuvala sığmamaktadır." Bölgede serbest piyasa koşullarında işleyen bir ekonomi mevcut değildir. Özel sektör neredeyse hiç varlık gösterememektedir. Devleti yönetenlere/iktidar partisine yakın olan bazı kesimlere devlet hizmetinde yer verilirken, muhalifler dışarıda kalmaktadır. Kısaca artan nüfusu Ortadoğu devletleri gerekli istihdamı yaratmakta başarısız olmaktadır. Özel sektörün olmadığı devletin ise ideolojik davrandığı bir yerde artan nüfusun tatmin edilememesi Ortadoğu'nun en önemli meselesidir. Çünkü devleti yönetenler vatandaşlarının asgari düzeyde de olsa siyasal ve ekonomik taleplerine cevap veremezse, devletin meşruiyetini de ortadan kaldırmış olurlar. Tunus olaylarının da gösterdiği gibi önümüzdeki yıllarda bölgenin en önemli sorunlarının kaynağının bu olduğu görülecektir.

Yıllardır Ortadoğu'da siyasal ve ekonomik talepleri karşılanmayan halk kitlesi artık önünde

durulamaz bir hale gelmiştir. Yıllardır sıkı ve baskıcı yöntemlerle istikrar varmış gibi gösterildi. Yeni nüfus siyasal ve ekonomik sisteme entegre edilmediği gibi, yönetimden de dışlandı, mevcut olan ekonomiden pay alamadı ve bunun sonucunda bölge patlama noktasına ulaştı.

Nitekim Tunus'ta yaşanan olaylar ve akabinde Mısır, Ürdün, Fas, Cezayir, Yemen gibi ülkelerde bu bağlamda meydana gelen gelişmeler söz konusu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü sokağa çıkan insanlar her zaman yaptıkları gibi İsrail'in yapmış olduğu bir olayı protesto etmek için harekete geçmediler, ekonomik zorlukları, yönetici elitin yolsuzluklarını haykırmak için sokaklara döküldüler. Sokaklarda insanca bir yaşam, özgürlük ve eşitlik için harekete geçtiler. Görünen o ki, Muhammed Buazizi'nin kendini yakarak "Kralın çıplak olduğunu" göstermesi bölgede karşılık bulacaktır. Bölge gerçekleri buna müsaittir. Çünkü bölgede siyasal temsil olanakları kısıtlıdır. Gelir adaletsizliği had safhadadır. Buna bağlı olarak yönetici sınıfın yolsuzluğu ve lüks yaşam koşulları halkın tepkisini çekmektedir. Artık Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler "siyasal İslamcı hareket" in bir sonucu olarak lanse edilemeyecek kadar açık ve etkileyicidir. Bugüne kadar bölgeyi yönetenler, kendi halklarını siyasal ve ekonomik sisteme entegre edemeyerek başarısız olmuşlardır.

Aslında yıllardır bölgede yaşanan önemli gelişmeler bölgenin bir çıkmaza doğru ilerlediğini göstermekteydi. Fakat 1980'lerin sonunda Cezayir'de ve zaman zaman Mısır'da olduğu gibi

Ortadoğu'da halk siyasal sistemde kendini ifade edemediği ve ekonomiden pay alamadığı sürece bölgenin geleceği aydınlık görünmüyor.

“ekmekkavgasından” doğangerilimleryanlışgörülerek/gösterilerek siyasal açıdan değerlendirildi ve kapatılmaya çalışıldı. Aslında mali yolsuzluklara, işsizliğe ve yoksulluğa karşı başlatılan gösteriler/ayaklanmalar doğru değerlendirilerek siyasal ve ekonomik reformlara gidilerek halkın siyasal ve ekonomik sisteme entegre olması sağlanabilirdi. Böylece bölgede birikmiş olan stres azaltılmış olurdu. Ne yazık ki, her başa geçen kendini hesap verme zorunluluğu olmayan ömür boyu lider olarak gördü. Ancak ya ölünce ya da öldürülünce yönetim değişti. Bölge halkı mandater devletlerden kurtuldu ama aradan yıllar geçmesine rağmen bir türlü özgürlüğüne kavuşamadı.

Tunus ve buna bağlı olarak bölgede yaşananların

hem olumlu hem de olumsuz sonuçlanma ihtimali vardır. Kötü olanı sömürgecilerden kurtulan halk diktatörlerin elin düşmüştü, umutsuzluk içinde hareket ederek seküler diktatörlerden kaçan halkın dini diktatörlerin eline düşme ihtimali uzak bir seçenek değildir. İran ve HAMAS örneğinde olduğu gibi. İran'da Şah'ın baskıcı kötü yönetiminden bıkan halk mollaların kucığına düşmüştür. Filistin'de ise El-Fetih'in yolsuzluk ve başarısız yönetiminden kaçan Filistinliler HAMAS'ın kucığına düştüler. Aynı şekilde Ortadoğu'da patlak veren bu dalga iyi okunup iyi yürütülmez ise, kötü siyasal sonuçların yaşanmasına sebep olabilir.

Aynı zamanda bugüne kadar çözülemeyerek yığın haline gelmiş sorunların patlak vermesini iyi

Tunus örneğinde ortaya koyduğu gibi Arap Ortadoğusu'nda devletler Türkiye'nin gösterdiği başarıyı gösterememişlerdir. Aksine halkın nefes alabileceği delikleri tıkayarak kendi elleriyle ülkelerini çıkmaza sokmuşlardır. Türkiye'nin başarısı, siyasi alanda halkının önünü açması ve ekonomik bir dönüşüm yaşamasıdır.

değerlendirip yeni açılımlarla bölgede yaşanacak muhtemel kötü gelişmelerin önüne geçilebilir. Bunun için, mevcut yönetimlerin vakit kaybetmeden şu adımları atmasında fayda olacaktır:

-Ömür boyu liderlik anlayışının terk edilerek, seçimlerin şeffaf, demokratik bir şekilde yapılması ve sonucunun hazmedilmesi;

-Yolsuzlukların ciddi şekilde üzerine gidilerek halkın güveninin kazanılması ;

-Her muhalif grubun kendini özgürce ifade edebilmesinin sağlanması;

-Basın-yayın üzerindeki sansürün kaldırılması;

-Mümkün olduğu kadar ekonomide adaletli dağıtımın sağlanması;

-Özel sektörün önünün açılarak devlet dışında yeni iş imkânlarının yaratılması;

-Siyasal sistem içinde halkın kendini bulacağı kanalların açılması;

-Yolsuzlukların kontrol altına alınması;

-Ağır ekonomik koşullardan halkı kurtarmak için çıkış yollarının bulunması.

Ortadoğu'da yaşanan son gelişmelerden anlaşıldığı üzere, halk siyasal sistemde kendini ifade edemediği ve ekonomiden pay alamadığı sürece, bölgenin geleceği aydınlık gözükmemektedir. Baskı ile bir yere kadar götürülebilir. Fakat so-

nunda sürekli artan nüfusun yarattığı talebin önünde durulamayacaktır. Bu son gelişmeler hızla artan ve talepleri karşılanmayan "demografik hareket" in bir sonucudur.

Türkiye Deneyimi

Tunus'ta başlayan ve Ortadoğu'yu da etkileyen gelişmeler "Türkiye deneyimi" ni akla getirmektedir. Peki, nedir "Türkiye deneyimi"? İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye, dünyada yeni dengelerin oluştuğunu gördü. Özellikle 1947 yılından itibaren dünyadaki gidişatın yönünü ve ağırlığını görerek kendisini ona göre konumlandırdı. Aynı zamanda, söz konusu dünyadaki yeni yönelişi (ekonomik ve siyasi yapı) göz önünde bulundurarak iç politikada ve ekonomide yeni açılımların önünü açtı. Bunun ilk göstergesi 1950 yılında yapılan ilk demokratik seçim sonucu Cumhuriyetin kuruluşundan buyana ülkeyi yöneten parti (CHP) seçimle yönetimden ayrılarak, muhalefet yapmayı kabullendi. Artık yönetim daha çok çevrenin desteklediği Demokrat Parti'nin kontrolündeydi. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi çevrenin ekonomik ve siyasi sistemle daha yakın temas etmesini sağladı. Bu süreç 1960 yılında askeri bir darbeyle kesintiye uğrasa da 1965 seçimlerinde Demokrat Parti'ye oy veren kitle Adalet Partisi ile iktidara gelme imkânı buldu. 1980'li yıllarda Turgut Özal dönemiyle birlikte halkın ülke siyasetindeki ve ekonomisindeki görünürlüğü daha da arttı. Bu arada Necmettin Erbakan'ın çizgisini takip eden partilerle birlikte sıkıntılı da olsa İslamcı kesim siyasal sistemde kendini ifade edebilme fırsatı

buldu. Türkiye’de son sekiz yılda ise Adalet ve Kalkınma Partisi’yle Türkiye’de hem siyasi elitin hem de ekonomik elitin ciddi kabuk değiştiği görülmektedir. Bu yaşananlar şu açıdan çok önemlidir; zaman zaman dış konjonktüründe etkisiyle ülke içinde yapılan siyasi ve ekonomik açılımlarla sistem kendisini kabul ettirmiştir. Çevre diye tanımlanan kesim siyasal ve ekonomik alanda kendine yer bulabildiği gibi, artık ülkeye yön verir konuma gelmiştir. Türkiye deneyiminden kastettiğim budur. Yani Türkiye yapmış olduğu değişimlerle bir anlamda sistem dışı kalanları sisteme çekebilmesini bilmiştir. Gerekteğinde devlet esnek davranabilmiştir. Bu sayede halkın devletine olan aidiyeti daha da artmıştır. Tunus örneğininde ortaya koyduğu gibi Arap Ortadoğusu’nda devletler Türkiye’nin gösterdiği başarıyı gösterememişlerdir. Aksine halkın nefes alabileceği delikleri tıkayarak kendi elleriyle ülkelerini çıkmaza sokmuşlardır. Türkiye’nin başarısı siyasi alanda halkın önünü açarken (bütün eksikliklerine rağmen) özellikle 1980’lerin başından beri de ekonomik bir dönüşüm yaşamasıdır. Bu sayede “Anadolu Sermayesi” diye tanımlanan dinamik bir orta sınıf ortaya çıkmıştır. Bu sınıf son yıllarda yapılan seçimlerinde ortaya koyduğu gibi iç politikada ağırlığını göstermiştir. Aynı zamanda söz konusu sınıfın son yıllarda dış politikada da etki yaptığı görülmektedir. Arap Ortadoğusu’nun başaramadığı budur. Artık bölgedeki sorunlar baskıyla kapatılamayacak kadar büyümüştür. Hızla artan ekonomik ve siyasal sistemden dışlanan/pay alamayan sınıfın taleplerini karşılayacak reformların yapılmasının zamanı gelmiştir. Ortadoğu’da olan son gelişmeler tatmin edilemeyen “demografik hareket”in ayak sesleridir. Ortadoğu’nun gerçek gündemi de budur. Bu çıkmazdan kurtulmak isteniyorsa “Türkiye deneyimi” dikkate

alınmaya değer gözükmektedir. Buna bir anlamda devlet-millet barışması da denilebilir. Arap Ortadoğusu bunu sağlayamamıştır. Bölge yöneticilerinin milletleriyle barışmalarının sağlanması bölgenin geleceği açısından da önem taşımaktadır.

Tunuslu Buazizi’nin kendini yakmasıyla başlayan isyan, Kuzey Afrika’nın ilk isyanı değildir. Birkaç yıl önce Fransa’nın başkenti Paris sokaklarını savaş alanına çeviren Kuzey Afrikalı gençler bugün yaşananların işaretlerini vermişlerdi. Uzun yıllar Kuzey Afrikalı gençler başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerine giderek çalışma imkanı bulabiliyorlardı. Son yıllarda ekonomik durgunluğunda etkisiyle göç yasasının sıkılaştırılması artan nüfusun tüm baskısını Kuzey Afrika ülkelerinin üzerine yıkmış oldu. Bu yönetimlerde, artan baskıyı yeni ekonomik ve siyasi reformlarla azaltmak yerine, daha fazla baskıyla kapatmaya çalışarak sosyal patlamanın yaşanmasına sebep oldular. Buna rağmen bazı kesim “renkli devrimlere” atıfla Tunus olaylarını George Soros’un girişimlerinin bir sonucu olarak sunmaya çalışıyorlar. Bu tür yaklaşıma sahip olanlar, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış olan gerçeği görmek istemeyenlerdir. Böylece Soros suçlanarak baskıcı yönetimler aklanmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda söz konusu yaklaşımlarla “yerli halk hareketi”ne de kötülük yapılmaktadır. Tunus olayları tamamen yerli bir harekettir ve bu özelliğinden dolayı her geçen gün bölgede zemin/karşılık bulacaktır. Bugüne kadar Ortadoğu’da Batı tandanslı hiçbir proje başarıya ulaşmamıştır. Tunus olaylarıyla başlayan gelişmeler yerli olduğu için Ortadoğu’nun yeni bir siyasi türbülansa gireceği aşikârdır. Artık diktatörler için koltukta oturmak çok kolay olmayacaktır.